

УДК 821.161.2-31.09:911.375(437.1Прага)

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2026-XXVII-8>

УКРАЇНСЬКІ СЛІДИ ЧЕСЬКОЇ ПРАГИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «НА КРАЮ ЧАСУ»

Харлан Ольга

доктор філологічних наук,
професор кафедри української та зарубіжної літератури і
порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0001-5760-9085

Богданова Марина

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури і
порівняльного літературознавства
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0003-0361-6751

Стаття присвячена аналізу образу Праги у романі Уласа Самчука «На краю часу» крізь призму урбаністичних студій, літературної географії та проблем культурної пам'яті. У центрі дослідження є способи репрезентації української еміграційної ідентичності в міському просторі міжвоєнної Чехословаччини та механізми «привласнення» чужого міста через культурні практики, мову й пам'ять. З'ясовано, що Прага у творі постає не лише як географічна локація, а як багатовимірний культурний текст, у якому поєднуються історичний досвід вигнання, інтелектуальне життя еміграції та екзистенційні пошуки особистості.

Проаналізовано урбаністичний хронотоп роману, зокрема систему міських локусів (вокзали, площі, студентські осередки, кафе, адміністративні установи), які формують динамічну модель «української Праги». Особливу увагу приділено Студентському дому як центру культурної та політичної активності українців, а також ролі міського простору у конструюванні національної спільноти в умовах еміграції. З'ясовано, що українці у романі не розчиняються в чужому середовищі, а створюють власний символічний простір, який функціонує паралельно до чеського.

Окремо розглянуто екзистенційний вимір сприйняття міста, що проявляється у відчуттях відчуження, некоріненості та пошуку ідентичності. Узагальнений образ Праги як «чужого міста» функціонує як простір саморефлексії героя і водночас як метафора еміграційного буття; місто постає як простір подвійності, водночас знайомий і чужий, освоєний і відчужений. Підкреслено амбівалентність міського середовища: воно є одночасно простором можливостей і втрати.

Зроблено висновок, що роман Уласа Самчука формує своєрідну літературну карту «української Праги», де міський простір стає носієм історичної пам'яті, культурної ідентичності та досвіду української еміграції у міжвоєнній Європі.

Ключові слова: Улас Самчук, Прага, урбаністичний хронотоп, літературна географія, українська еміграція, культурна пам'ять, ідентичність, екзистенційний простір, празький текст.

Kharlan Olga

Doctor of Philology,
Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and
Comparative Literary Studies
Berdyansk State Pedagogical University

Bohdanova Maryna

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature and
Comparative Literary Studies
Berdyansk State Pedagogical University

UKRAINIAN TRACES OF CZECH PRAGUE IN ULAS SAMCHUK'S NOVEL "TO THE EDGE OF TIME"

The article is devoted to the analysis of the image of Prague in Ulas Samchuk's novel To the Edge of Time through the lens of urban studies, literary geography, and cultural memory. The focus of the research is on the ways of representing Ukrainian émigré identity within the urban space of interwar Czechoslovakia, as well as on the mechanisms of "appropriating" a foreign city through cultural practices, language, and memory. It is established that Prague in the novel appears not only as a geographical location, but as a multidimensional cultural text that combines the historical experience of exile, the intellectual life of the émigré community, and the existential quests of the individual.

The urban chronotope of the novel is analyzed, particularly the system of city loci (railway stations, squares, student centers, cafés, administrative institutions), which form a dynamic model of "Ukrainian Prague." Special attention is paid to the Student House as a center of Ukrainian cultural and political activity, as well as to the role of urban space in constructing a national community in exile. It is demonstrated that Ukrainians in the novel do not dissolve into the foreign environment, but create their own symbolic space that functions parallel to the Czech one.

The existential dimension of the perception of the city is examined separately, manifesting itself in feelings of alienation, rootlessness, and the search for identity. The generalized image of Prague as a "foreign city" functions as a space of the protagonist's self-reflection and, at the same time, as a metaphor for émigré existence; the city appears as a space of duality, simultaneously familiar and alien, appropriated and estranged. The ambivalence of the urban environment is emphasized: it is both a space of opportunities and a space of loss.

It is concluded that Samchuk's novel constructs a distinctive literary map of "Ukrainian Prague", where urban space becomes a bearer of historical memory, cultural identity, and the experience of Ukrainian emigration in interwar Europe.

Key words: *Ulas Samchuk, Prague, urban chronotope, literary geography, Ukrainian emigration, cultural memory, identity, existential space, Prague text.*

Вступ. Творчість Уласа Самчука (1905–1987) посідає особливе місце в українській літературі ХХ століття як художнє свідчення історичних катастроф, еміграційного досвіду та духовних пошуків українців у добу бездержавності. Одним із ключових текстів письменника, присвячених проблемі української еміграції, є роман «На краю часу», у якому автор художньо осмислює життя української політичної та культурної еміграції у міжвоєнній Чехословаччині. Світлана Кочерга наголошує: «Тридцять літ роман чекав свого часу в Канаді, й майже стільки – в Україні, у відділі рукописних фондів і тектології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, куди був повернутий фонд письменника. Є всі підстави вважати роман «На краю часу» автобіографічним. Написаний 1963 року, уже зрілим автором,

він розгортає перед читачем початок творчого шляху молодої людини, що свідомо свого покликання, але поки що має лише кілька публікацій. Безсумнівно, джерелом сюжету слугують безпосередні празькі враження Уласа Самчука, і його ретроспекція дивує свіжістю та емоційністю» [4, с. 67].

У центрі твору – українці, які після поразки визвольних змагань 1917–1921 років опинилися в європейському просторі та змушені були будувати власну ідентичність у чужому середовищі. У 2021 р. роман вийшов у електронному варіанті (видавництво «Фоліо») за двома примірниками машинописних копій з авторськими правками з фонду Уласа Самчука у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (ф. 195, од. зб. 13). Наталка Лисенко у «Післяслові» до видання констатує: «Публікація архівного джерела в даному випадку забезпечує текст від суттєвих редакторських чи коректорських втручань (які згодом дослідникам буває складно відокремити від канонічного авторського варіанта), від «осучаснення» або ж уніфікації відповідно до тих чи інших правописних норм, тож максимально відображає творчу волю письменника» [7, с. 469–470]¹. Там же вона наголошує на важливості оприлюднення цього твору, підкреслюючи, що публікація «... роману «На краю часу» безперечно збагатить українське красне письменство та відкриє нові сторінки творчої спадщини Уласа Самчука, яка вповні заслуговує на глибоке її вивчення та навіть кардинальне переосмислення» [7, с. 475]. 2023 р. роман було видано в паперовому варіанті (видавництво «Фоліо»).

Особливого значення у романі набуває образ Праги – міста, яке в міжвоєнний період стало одним із найважливіших центрів української еміграції, адже саме тут сформувалося потужне інтелектуальне середовище, виникли українські навчальні заклади, культурні організації, політичні товариства, видавничі осередки. Прага у романі є і географічним простором, і окремим культурним текстом, у якому закарбовано український досвід вигнання, національного самоствердження та духовного виживання. До осмислення образу Праги в контексті концепції «безґрунтянства» зверталася Світлана Кочерга [4], Ірина Руснак аналізувала «празький» текст роману в порівнянні з іншим твором Уласа Самчука «Саботаж УВО» [5], вагомим внеском у вивчення цієї теми є дослідження Юлії Клімчук [3].

Актуальність дослідження зумовлена потребою переосмислення української еміграційної літератури крізь призму урбаністичних студій, літературної географії та проблем культурної пам'яті. Роман «На краю часу» дозволяє простежити, яким чином українська еміграція «привласнює» чужий міський простір, створюючи власну символічну карту Праги. У цьому контексті місто перетворюється на простір взаємодії історії, культури та особистої пам'яті.

Метою статті є аналіз образу Праги у романі Уласа Самчука «На краю часу» та дослідження способів репрезентації української присутності в чеському міському просторі. **Завдання дослідження:** проаналізувати образ Праги як урбаністичного хронотопу в романі Уласа Самчука «На краю часу»; виявити способи репрезентації української ідентичності в еміграційному міському просторі; окреслити екзистенційний вимір сприйняття міста персонажами.

Методи та методики дослідження. У статті застосовано комплекс методів: історико-літературний – для з'ясування контексту еміграційної доби; урбаністичний і літературно-географічний – для аналізу просторової організації празького тексту; герменевтичний та інтерпретаційний – для тлумачення художніх образів і смислів; елементи феноменологічного підходу – для осмислення екзистенційного досвіду персонажів. Методика передбачає текстуальний аналіз, зіставлення локусів і виявлення семантики простору.

¹ Цитати в статті подаються за цим виданням

Результати та дискусії. Після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. значна частина національної політичної, військової та культурної еліти була змушена залишити територію України. Одним із найважливіших центрів української еміграції стала Чехословаччина. Ця держава активно підтримувала українських переселенців, а президент Томаш Масарик прихильно ставився до українського питання. Саме завдяки політиці чехословацького уряду Прага перетворилася на важливий осередок українського інтелектуального життя. Як стверджував український політичний діяч Костянтин Мацієвич, саме в Чехословаччині знайшла місце «найбільш висока по своєму інтелектуальному рівню» частина української еміграції [8, с. 245].

У міжвоєнний період у Чехословаччині функціонували Український вільний університет, Українська господарська академія в Подєбрадах, Український педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, численні громадські організації та видавництва. Усе це створювало унікальне культурне середовище, у якому українці могли не лише виживати, а й продовжувати наукову, мистецьку та політичну діяльність. Історик Олександр Даниленко пише, що «міжвоєнна українська еміграція в Чехословаччині була досить численною і соціально неоднорідною, репрезентувала собою всі українські землі. Переважну більшість емігрантів становила молодь. Перший час українська еміграція перебувала в особливо складних морально-психологічних і матеріально-побутових умовах» [1, с. 39].

Саме це середовище й відтворює Улас Самчук у романі «На краю часу». Автор показує Прагу не як абстрактне європейське місто, а як простір українського життя, де постійно відчувається присутність української мови, культури, політики та історичної пам'яті. «...тут я визрів як письменник, тут появилися основні мої писання, тут формувалися мої ілюзії, мої фата-моргани, мої суперечності. Тут пізнав я певне число людей моєї мови, з якими судилося ділити долю і долю мого життя» [6, с. 203], – так визначає Улас Самчук місце Праги в своєму житті.

Місто у романі постає через динамічну систему міських локусів: вокзали, площі, трамвайні маршрути, ресторани, студентські гуртожитки, кав'ярні, урядові установи, університетські корпуси. Уже перші сторінки роману занурюють читача у ритм великого міста. Михайло Федорчук, один із персонажів твору, прибуває на Вільсонів вокзал і одразу потрапляє у вир урбаністичного руху: «... переходить разом з іншими подорожніми велику гомінку залю двірця і виходить на осяяну раннім осіннім сонцем широку вулицю з пам'ятником президента Вільсона насупротив» [7, с. 10].

У творі Уласа Самчука місто функціонує як складний багатозаровий організм. Письменник детально фіксує топографію Праги: площу Вацлава, вулиці Вільсона, Народну, Кароліни Світлої, Карлову площу, Вишеград, Альбертов, Влтаву. Така деталізація створює ефект документальності та підкреслює автобіографічний характер твору. Поряд із детальною топографічною конкретикою празького простору, у романі Уласа Самчука наявний і його узагальнений, філософськи осмислений вимір. Такий тип бачення міста реалізується через зміну перспективи – підняття героя над урбаністичним середовищем, що дозволяє сприйняти його як цілісний організм. Ярема Бойчин, споглядаючи Прагу з висоти, бачить не окремі локації, а «місто як явище»: «Перед ним довкруги місто, чуже місто... Воно шумить своїм вічним шумом... Вулицями туди й назад снують мурашки» [7, с. 57]. У цьому описі місто постає як безперервний, майже космічний рух, що існує поза індивідуальним часом. Метафора «мурашок» увиразнює відчуття знеособлення людського існування в урбаністичному середовищі: люди стають частиною безликої маси, підпорядкованої ритму великого міста. Такий погляд зближує Самчука з традицією модерністської урбаністики, де місто осмислюється як самодостатня система, що поглинає індивіда. Так, у Г. Зіммеля читаємо: «Обставини і життя

великого міста бувають надзвичайно різноманітні і складні, і, що особливо важливо, завдяки скупченню такої маси людей з настільки диференційованими інтересами, їхнє життя і діяльність укладаються в такий складний організм, що без найбільш пунктуальної точности договорів і їхнього виконання усе обернулося б на цілковитий хаос» [2].

Водночас можемо говорити про екзистенційну проблематику в романі. У наведеній цитаті герой не лише споглядає місто, а й ставить фундаментальні питання: «Що за місто і чого він сюди прибув? Чого тут шукає? Що за сила його сюди загнала?» [7, с. 57]. Урбаністичний простір стає каталізатором саморефлексії, а Прага – своєрідним дзеркалом внутрішнього стану героя. Важливо, що автор прямо окреслює універсальний характер цих роздумів, називаючи їх «одиссеєвським» і «гамлетівським» питанням. Таким чином, досвід українського емігранта вписується у ширший культурний і філософський контекст європейської традиції. Одиссеївський мотив актуалізує тему мандрів, вигнання і пошуку дому. Ярема Бойчин, як і Одиссей, перебуває в стані тривалої дороги, але, на відміну від античного героя, його повернення ускладнене історичними обставинами. Гамлетівський вимір, натомість, підкреслює внутрішню роздвоєність, сумнів і кризу ідентичності. Герой опиняється між різними світами – Україною, яка залишилася в минулому, і Європою, яка ще не стала його власною.

У цьому контексті Прага постає як простір екзистенційного порогу – місце, де перетинаються різні часові та культурні виміри. Вона одночасно є реальною географічною точкою і символом «міжсвіття», у якому перебуває емігрант. Узагальнений образ міста дозволяє авторові вийти за межі конкретно-історичного нарративу і піднести текст до рівня філософського осмислення людського буття. Спостерігаємо, що празький простір у романі функціонує не лише як соціально-історичний або культурний локус, а й як екзистенційна категорія, через яку розкривається проблема самопізнання, втрати і пошуку сенсу. Узагальнений погляд на місто доповнює конкретно-топографічний вимір і формує цілісну модель урбаністичного хронотопу твору.

Особливого значення в романі набуває мотив руху. Герої постійно пересуваються місцем: ходять пішки, їздять трамваями, переходять мости, відвідують ресторани та урядові установи. Урбаністичний простір не є статичним: безперервно змінюючись, він реагує на рух натовпу, транспорт, освітлення, погоду. Саме через цю динаміку Прага набуває рис живого персонажа. Так, шукаючи помешкання, Федорук сприймає Прагу як великий світ, демонструючи багатовимірну модель сприйняття міста як простору, що поєднує у собі водночас знайоме і чуже, буденне і екзистенційно відчужене. Федорук, перебуваючи в стані щоденної практичної діяльності (пошук житла, пересування містом), не виходить за межі повсякденності, однак саме ця повсякденність відкриває глибший філософський вимір урбаністичного досвіду. Передусім привертає увагу повторюваність і циклічність опису: «Прага, як завжди Прага, шуміла собі своїм знаним, ритмічним шумом, осінь, як кожна осінь – дим, горілий лист, замурзане небо, втомлене сонце» [7, с. 65]. Така формула підкреслює стабільність міського ритму, його незалежність від індивідуального життя героя. Місто існує у власному часовому вимірі, який не співпадає з особистісним часом емігранта. Це створює ефект екзистенційного дистанціювання: Федорук є лише тимчасовим учасником великого міського руху. Водночас герой демонструє певну «вписаність» у простір Праги. Він орієнтується у топографії, знає райони (Панкрац, Нуслі, Вацлавак), користується міською інфраструктурою, читає місцеву пресу, проте ця обізнаність не трансформується у відчуття належності. Навіть знайдена кімната не має екзистенційної цінності: «... для нього все одно, яка вона» [7, с. 65]. Житло втрачає функцію дому і перетворюється на тимчасовий притулок, що підкреслює стан екзистенційної невкоріненості.

Особливо показовим є епізод читання газети. Інформаційний потік – політика, спорт, кримінал – не викликає у героя жодного емоційного відгуку. Він «виловлює новинки» лише зі звички. Це свідчить про відчуження від актуального життя міста: Прага функціонує як інформаційно насичений центр, але цей центр не включає українського емігранта у власну систему значень. Кульмінацією урбаністичного сприйняття стає опис Вацлавської площі: «Це не лише центр міста, а також центр руху, центр краси, центр нового...» [7, с. 66]. Тут Прага постає у своїй модерній, динамічній і привабливій формі – через вітрини, бренди, політичні і культурні маркери. Однак ця панорама сучасності майже повністю позбавлена української присутності, тому що Україна з'являється лише фрагментарно як випадкова деталь («дівчина у вишитій сорочці»), що не впливає на загальний образ міста. Таким чином, Улас Самчук підкреслює маргіналізацію українського досвіду у європейському культурному просторі. Важливу роль у романі відіграє атмосфера міста. Самчук часто звертає увагу на світло, дощ, осінні пейзажі, шум трамваїв, запахи їжі, гамір студентських їдалень. Такі деталі формують особливу сенсорну модель Праги: місто існує не лише як архітектурний простір, а як середовище, яке людина фізично відчуває.

Однією з головних ідей роману є створення українського культурного простору всередині чужого міста. Українці в романі «На краю часу» не асимілюються повністю в чеське середовище: вони створюють власні осередки, які стають символічними фрагментами України. Найважливішим таким простором у романі є Студентський дім на Альбертові. Самчук детально описує цей локус як центр українського життя. Тут містяться українські студентські організації, відбуваються політичні зібрання, працюють гуртки та товариства: «Там гуртується все. Добре і не добре. Веселе і не веселе. Своє і не своє. Добра пів тузина націй, квінтесенція Європи Сходу, а то і орієнту, а між ними також переконливий відсоток тих, що настирливо звать себе українцями, але які в дійсності є «також русове». Є то дерев'яний, чорний, розлогий, на подобу літери «Г» одноповерховий будинок у глибині невеликого скверу навпроти нового будинку Відділу біології, з широкою терасою і високою щоглою, на якій завжди повіває біло-червоний зі синім трикутником прапор» [7, с. 17–18]. Саме тут українці відчувають себе спільнотою. Студентський дім постає своєю моделлю українського суспільства у вигнанні. Тут представлені різні політичні течії, соціальні групи, регіональні ідентичності. Автор наголошує на строкатості цього середовища (колишні військові, студенти, політики, інтелігенти, митці, націоналісти, соціалісти, демократи), яке, попри суперечності, об'єднує спільний досвід втрати Батьківщини.

Особливо показовими є епізоди політичного віча, присвяченого протесту проти визначення українців як «росіян» у нансенівських паспортах. Самчук демонструє, наскільки важливим для еміграції було питання національного самовизначення. У творі неодноразово виникає проблема документального визначення національності. Особливо символічним є епізод у поліційному управлінні, коли чиновник запитує героя: «Рус?» – а той відповідає: «Українець» [7, с. 15]. Ця коротка репліка концентрує одну з головних проблем української еміграції міжвоєнного періоду – невизнання українців окремим народом: у нансенівських паспортах українців часто записували як «росіян» або як «поляків». Письменник художньо осмислює цю проблему як глибоку екзистенційну травму, тому що для героїв роману національність – не формальна категорія, а основа особистої та колективної ідентичності. Саме тому українські емігранти організовують віча, пишуть резолюції, сперечаються, намагаються довести світові право на власне ім'я. У романі ця боротьба набуває майже сакрального значення і показово, що українці в романі постійно апелюють до історії, культури, мови, традиції, адже вони намагаються довести власну окремішність не лише політично, а й культурно. Таким чином, Прага стає простором формування модерної української політичної нації.

Попри активне культурне життя, у романі постійно присутнє відчуття втрати: українці в Празі – це люди без держави, без дому, без впевненості у майбутньому. Саме тому празький простір має амбівалентний характер: з одного боку, Прага є містом свободи та можливостей, тому що тут українці можуть навчатися, працювати, видавати книжки, дискутувати, організовувати культурні заходи; з іншого боку, це місто вигнання, яке постійно нагадує героям про втрату України. Особливо гостро ця проблема проявляється в побутових описах, тому що студентські помешкання, дешеві їдальні, тимчасові кімнати, постійні пошуки роботи формують атмосферу нестабільності демонструють, що герої живуть між минулим і майбутнім, не маючи справжнього дому. Водночас Прага стає місцем колективної пам'яті української еміграції. Саме тут зберігаються спогади про Українську революцію, армію УНР, боротьбу за незалежність. Герої постійно згадують минуле, дискутують про політику, аналізують причини поразки. У романі пам'ять функціонує як спосіб збереження національної ідентичності. Українці не дозволяють історії зникнути навіть у чужому просторі. Вони переносять Україну в празький контекст через мову, політичні дискусії, культурні практики.

Улас Самчук приділяє значну увагу архітектурі Праги, при описі міста звертаючись до архітектурної екфрази: автор детально змальовує будинки, мости, площі, монументальні споруди. Особливо показовим є опис Громадського будинку («Репрезентачні дум»), який герой сприймає як символ європейської культури. Автор акцентує увагу на декоративності будівлі, скульптурному оформленні, величності архітектури: «На самому верху будинку з його графітним дахом, на кутах і здовж фронтової стіни, на своїх антаблементах з низьким парапетом, ряд кам'яних статуй – мабуть, богинь-муз, потемнілих від часу і стихій» [7, с. 53]. Такі описи, підкреслюючи особливості міста, створюють образ Праги як міста високої цивілізації.

Архітектурний простір у романі нерозривно пов'язаний із внутрішнім станом героїв. Прага часто постає крізь емоційне сприйняття персонажів. Осіннє місто, дощ, нічні вогні, мокрий асфальт створюють особливу психологічну атмосферу. Статуї «...звернені обличчями до південного сходу, десь отуди, де в лимонній мряці повільно здіймається сіра поверхня міста, що нагадує поломану бурями кригу моря з її вежами, зривами, проривами скверів, площ і парків» [7, с. 53]. Показово, що автор поєднує документальну точність із ліричністю: його Прага одночасно реальна й символічна, презентуючи конкретне європейське місто і водночас метафору еміграційного буття.

Особливе місце у творі займає образ української інтелігенції. Письменник показує Прагу як простір інтенсивного інтелектуального життя: герої роману навчаються, пишуть наукові роботи, займаються мистецтвом, політикою, літературою. Автор наголошує на важливості українських культурних інституцій, адже саме вони забезпечували збереження української культури в еміграції, а письменники, художники, студенти постають носіями національної пам'яті. Вони усвідомлюють, що їхня місія – збереження української культури навіть у ситуації бездержавності. Водночас Самчук не ідеалізує інтелігенцію: герої часто конфліктують між собою, мають різні політичні погляди, страждають від матеріальної скрути. Проте саме це середовище стає основою українського культурного життя у Празі.

Роман «На краю часу» має виразний автобіографічний характер. Багато дослідників вважають Ярему Бойчина alter ego самого Уласа Самчука. Автор використовує власний еміграційний досвід, щоб відтворити атмосферу міжвоєнної Праги. Як зауважує упорядниця і авторка «Післяслова» першого видання твору Наталка Лисенко, серед персонажів роману «... упізнавані в деталях політичні та культурні діячі української еміграції. Наприклад, у Барсові пізнається головний редактор «Вістника» Дмитро Донцов «з його невмолимою риторикою волюнтаризму», а Ольгович – це, поза сумнівом, О. Ольжич, адже

згадується його поетична збірка «Рінь» (вийшла друком 1935 року, що дає змогу приблизно окреслити часові межі відтворених у романі подій), Білявські – це родина Леоніда Білецького тощо» [7, с. 475–476]. Улас Самчук точно відтворює міський простір, атмосферу студентського життя, побут емігрантів, політичні дискусії, завдяки чому роман стає важливим художнім документом епохи.

Висновки. Роман Уласа Самчука «На краю часу» є важливим текстом української еміграційної літератури, у якому Прага постає багатовимірним образом – історичним, культурним, політичним і психологічним. Чеська столиця у творі стає простором формування української еміграційної ідентичності та осередком збереження національної пам'яті. Українські сліди Праги в романі проявляються через систему міських локусів, діяльність українських організацій, політичні віча, студентське життя, культурну та мистецьку активність еміграції. Письменник демонструє, що навіть у ситуації вигнання українці прагнули створити власний духовний простір і продовжували боротьбу за право бути окремою нацією.

Особливого значення у творі набуває проблема національної самоідентифікації – боротьба українців за право називатися українцями стає одним із центральних мотивів роману. Через це Прага перетворюється не тільки на місце перебування емігрантів, а постає як простір політичного та культурного самоствердження. Показуючи суперечливість еміграційного буття, автор стверджує: Прага є для героїв одночасно містом свободи та містом втрати, вона дає можливість для творчого й інтелектуального розвитку, але постійно нагадує про покинену Батьківщину. Отже, роман «На краю часу» формує своєрідну літературну карту «української Праги», у якій міський простір стає носієм історичної пам'яті, культурної ідентичності та еміграційного досвіду українців міжвоєнної доби.

Література:

1. Даниленко О. Українська еміграція в Чехословаччині (1920-ті роки) : соціокультурний аспект. Етнічна історія народів Європи. 2010. Вип. 10. С. 37–40. URL: <https://ethnic.history.knu.ua/data/2001/10/articles/6.pdf> (дата звернення: 13.03.2026).
2. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя / перекл. Марта Філь. Ї – незалежний культурологічний часопис. 2009. № 23. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n29texts/zimmel.htm> (дата звернення: 13.03.2026).
3. Клімчук Ю. Особливості функціонування макро- та мікротопонімів у структурі празького тексту (на прикладі поетичної творчості представників «празької школи»). Волинь філологічна: текст і контекст. 2013. Вип. 16. С. 59–68
4. Кочерга С. О. Художня інтерпретація комплексу безґрунтяства в романі Уласа Самчука «На краю часу». Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 22(90). С. 66–69.
5. Руснак І. Є. «Празький текст» Уласа Самчука (на матеріалі романів «Саботаж УВО» та «На краю часу»). Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 26(94). С. 112–117.
6. Самчук У. На білому коні. На коні вороному: Спомини і враження. Острог–Луцьк : ПВД «Твердиня», 2007. 424 с.
7. Самчук У. На краю часу. Харків : Фоліо, 2021. 510 с. URL: folio.com.ua (дата звернення: 13.03.2026) EPUV
8. Українська політична еміграція 1919–1945 : Документи і матеріали. Київ : Парламентське вид-во, 2008. 928 с.

References:

1. Danylenko, O. (2010). Ukrainian emigration to Czechoslovakia (1920s): socio-cultural aspect [Ukrainian emigration to Czechoslovakia (1920s): socio-cultural aspect]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vyp. 10. S. 37–40. URL: <https://ethnic.history.knu.ua/data/2001/10/articles/6.pdf> (data zvernennia: 13.03.2026). [in Ukrainian].

2. Zimmel, G. (2009). Velyki mista i dukhovne zhyttia [Big cities and spiritual life] / perekl. Marta Fil. Yi – nezaleznyi kulturolohichni chasopys. № 23. URL: <https://www.ji.lviv.ua/n29texts/zimmel.htm> (data zvernennia: 13.03.2026). [in Ukrainian].
3. Klimchuk, Yu. (2013). Osoblyvosti funktsionuvannia makro- ta mikrotoponimiv u strukturi prazkoho tekstu (na prykladi poetychnoi tvorchosti predstavnykiv “prazkoi shkoly”) [Peculiarities of the functioning of macro- and micro-toponyms in the structure of the Prague text (on the example of the poetic work of representatives of the “Prague school”)]. *Volyn filolohichna : tekst i kontekst*. Vyp. 16. S. 59–68. [in Ukrainian].
4. Kocherha, S.O. (2024). Khudozhnia interpretatsiia kompleksu bezgruntianstva v romani Ulasa Samchuka “Na kraiu chasu” [Artistic interpretation of the groundlessness complex in Ulas Samchuk’s novel “At the Edge of Time”]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia” : seriia “Filolohiia”*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA. Vyp. 22(90). S. 66–69. [in Ukrainian].
5. Rusnak, I.Ye. (2025). “Prazkyi tekst” Ulasa Samchuka (na materialy romaniv “Sabotazh UVO” ta “Na kraiu chasu”) [“Prague Text” by Ulas Samchuk (based on the novels “Sabotage of the UVO” and “At the Edge of Time”)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia” : seriia “Filolohiia”*. Ostroh : Vyd-vo NaUOA. Vyp. 26(94). S. 112–117. [in Ukrainian].
6. Samchuk, U. (2007). Na bilomu koni. Na koni voronomu: Spomyny i vrazhennia [On a white horse. On a black horse: Memories and impressions]. Ostroh–Lutsk : PVD “Tverdynia”. 424 s. [in Ukrainian].
7. Samchuk, U. (2021). Na kraiu chasu [At the Edge of Time]. Kharkiv : Folio. 510 s. URL: folio.com.ua (data zvernennia: 13.03.2026) EPUB [in Ukrainian].
8. Ukrainska politychna emihratsiia 1919–1945 : Dokumenty i materialy (2008) [Ukrainian political emigration 1919–1945 : Documents and materials]. Kyiv : Parlamentske vyd-vo. 928 s. [in Ukrainian].

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026